

«АЗБУКА ПО МЕТОДЕ В. ЗОЛотоВА ДЛЯ ЮЖНО-РУССКОГО КРАЯ» О. СТРОНИНА ЯК ПРИКЛАД ВІТЧИЗНЯНОГО ПІДРУЧНИКОТВОРЕННЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.

В. В. Пилипенко

Статтю присвячено комплексному дослідженню «Азбуки...» О. Строніна (1826–1899 рр.) як позитивного прикладу українського підручникотворення середини ХІХ ст. Обґрунтовано доцільність використання в граматиці дидактичного методу В. Золотова як найперспективнішого в системі українських недільних шкіл. Доведено значення «Азбуки...» О. Строніна у становленні вітчизняної освіти.

Ключові слова: Олександр Іванович Стронін, «Азбука», метод В. Золотова, народна освіта, навчання, недільна школа, освітня діяльність.

Пилипенко В. В. «Азбука по методу В. Золотова для Южно-русского края» А. Стронина как пример отечественного издания учебников во второй половине ХІХ в.

Статья посвящена комплексному исследованию «Азбуки...» А. Стронина как позитивного примера создания учебных книг в Украине середины ХІХ века. Обоснована целесообразность использования в грамматике дидактического метода В. Золотова как наиболее перспективного в системе украинских воскресных школ. Доказано значение «Азбуки...» А. Стронина для становления отечественного образования.

Ключевые слова: Александр Иванович Стронин, «Азбука», метод В. Золотова, народное образование, обучение, воскресная школа, образовательная деятельность.

Pylypenko V. V. «A. Stronin's «ABC» as an Example Writing Textbooks Middle of ХІХ Centuries in Ukraine»

The article is dedicated to comprehensive analysis of A. Stronin's "ABC" as an example writing textbooks middle of ХІХ centuries in Ukraine. It was proved that A. Stronin used the V. Zolotov's method as best method in the grammar teaching in the Sunday school. The teacher's opinion on potential of textbook is only possible on basis of educational principle of pupil's love to the labor. Determined the value of educational activities of A. Stronin's "ABC" in the formation of national education.

Keywords: Alexander Stronin, "ABC", concept of V. Zolotov, education, teaching, Sunday school, educational activity.

Постановка проблеми. У сучасній українській освіті гострим є питання створення підручників нового покоління, які б поєднували інноваційні тенденції сьогодення та відповідали національним пріоритетам суспільного розвитку. Широка дискусія ведеться щодо проблем змісту, структури і методичних підходів до новітнього підручникотворення. При цьому важливо спиратися на вдалі приклади впровадження в освітній простір навчальних книг, урахувавши позитивний досвід їх авторів. Одним із найбагатших джерел такого досвіду є вітчизняна історико-педагогічна спадщина. Українське національне відродження завжди супроводжувалося написанням навчальної літератури з метою формування у молоді нової системи цінностей,

заснованої на повазі до Батьківщини та вітчизняних традицій.

Яскравим періодом в історії українського підручникотворення стала доба діяльності громад (60–90 рр. ХІХ ст.). Із метою подолання тотальної неграмотності населення за активної участі громадських діячів відкривалися недільні школи. Одним із найважливіших завдань у цьому напрямі було забезпечення навчальних закладів дидактичними матеріалами. Над створенням нових підручників працювали і педагоги-ентузіасти, і громадсько-політичні діячі, зокрема, П. Куліш та Т. Шевченко. Кожен із авторів намагався внести у підручник своє бачення основ навчання і виховання, а учителі недільних шкіл отримали змогу не тільки забезпечувати своїх учнів підручниками, а й обирати серед них найбільш відповідні власному стилю викладання.

Пилипенко Вадим Валерійович, аспірант кафедри соціальної і корекційної педагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Одним із найяскравіших прикладів такого підручника стала "Азбука по методу В. Золотова для Южно-русского края" О. Строніна (1826–1889 р.) – відомого педагога й громадського діяча, який, працюючи вчителем Першої полтавської чоловічої гімназії, ініціював широкий освітній рух у місті. "Азбука..." О. Строніна була побудована за новітньою в ті часи методикою В. Золотова. Остання передбачала словесний підхід до навчання учнів й імпонувала вчителям самобутністю і доступністю.

Вивчення проблеми підручникотворення другої половини XIX ст. започатковане у працях С. Дмитренко, Н. Коляди, В. Лазаревої, Н. Побірченко та інших. Граматика другої половини XIX ст. розглядалися в дослідженнях Т. Бевз, Н. Дзюбитиної-Мельник, І. Козак, С. Світленка, В. Шаркань тощо. Незважаючи на значну кількість праць, присвячених українським підручникам другої половини XIX ст., досі не досліджено проблему створення "Азбуки..." О. Строніна і її навчально-виховного потенціалу.

Метою статті є аналіз створення, дидактичного потенціалу й виховних пріоритетів "Азбуки..." О. Строніна як прикладу підручникотворення у другій половині XIX ст.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна діяльність О. Строніна розгорталася в руслі українського освітнього відродження середини XIX ст. О. Стронін відразу включився в складну освітню полеміку, намагаючись відстоювати пріоритетні інтереси школярів у навчальному процесі. Після закінчення Київського університету Святого Володимира 1848 р. О. Стронін був направлений як казеннокоштный студент працювати вчителем у Кам'янець-Подільську гімназію [1, с. 97]. Із цього часу почалося його становлення як педагога. Олександр Іванович під тиском обставин часто змінював місце роботи, але в кожному з навчальних закладів завжди перебував у центрі найважливіших освітніх подій.

Надзвичайно плідним став період праці О. Строніна у Полтаві. 1855 р. його призначено старшим учителем місцевої чоловічої гімназії, де він провадив широку освітню діяльність до 1862 р. [6, с. 145]. У цей час педагог долучився до загальноукраїнської ініціативи відкриття недільних шкіл, ставши на чолі цього руху у Полтаві. Тому не дивно, що й ініціатива щодо створення підручника для полтавських недільних шкіл також належала Олександру Івановичу. Для О. Строніна розроблення нової граматики було, перш за все, професійним проектом. Він прагнув максимально зосередитися на методичній доцільності граматики. Одним із найдискусійніших питань підручникотворення була мова викладу основного матеріалу. Педагог вирішив це питання, виходячи із практичних потреб учнів.

У перші дні роботи недільної школи між викладачами розгорнулася широка дискусія щодо мови викладання в навчальному закладі. Прихильники російськомовного навчання апелювали до слабкого методичного забезпечення україномовного навчання і браку бажання в учнів навчатися українською. З ініціативи О. Строніна було проведено опитування учнів. Щоб не ставити прямого питання щодо мови навчання, їм було запропоновано прослухати байку В. Крилова, а потім для порівняння подібну за змістом байку Є. Гребінки. Після прослуховування учням запропонували відповісти, який текст вони краще зрозуміли. Ним виявився твір Є. Гребінки [1, с. 99]. Полтавський громадівець Д. Пильчиков згадував, що у повсякденних розмовах учні не раз говорили, що краще, коли їх навчають "по простому", "так, як батько говорить" [3, с. 162]. Таким чином, було остаточно вирішено питання мови навчання в недільних школах Полтави та відповідного дидактичного забезпечення.

Готуючи "Азбуку...", О. Стронін урахував зазначені обставини, подавши всі вправи українською мовою. Щоправда, методичні поради для вчителів і назва граматики були написані російською. Цей крок відразу був розкритикований полтавськими громадівцями. Так, О. Кониський у статті "Наські граматки" наголошував, що підручники купують учні або їхні батьки. Вони знають, що навчання ведеться українською мовою, тому будуть просити у продавців саме "Граматику", а не "Азбуку..." [5, с. 77]. Тому О. Кониський виступав за те, щоб уся граматика була написана українською мовою [5, с. 77].

Такі протиріччя не мали вагомого впливу на рівень підтримки громадівцями видання полтавської граматики. Уже в січні 1861 р. провідні діячі Полтавщини надіслали прохання у Петербурзький комітет грамотності про використання в недільних школах граматики О. Строніна [7, с. 337]. У цей же час О. Стронін відправив до цензурного комітету свою "Азбуку...". Такі рішучі кроки полтавських громадівців стимулювали пошвавлення освітнього руху і в інших містах України. Зокрема, київські педагоги й громадські діячі на чолі з В. Антоновичем, М. Драгомановим і П. Чубинським зібрали 84 підписи на підтримку звернення до комітету грамотності про дозвіл використання на території "южнорусского края" україномовних підручників [7, с. 337].

Подані звернення були достатньо обґрунтованими та йшли в руслі ліберальних процесів перших років правління російського царя Олександра II. Комітет грамотності схвалив зазначені ініціативи і передав їх на затвердження у міністерство народної освіти. Але там ці питання були піддані критиці та відхилені. У відповіді на звернення мова йшла про те, що "уряд повинен піклуватися про розвиток загаль-

ної російської грамотності, а не місцевих діалектів" [7, с. 337].

Проте відповідь міністерства прямо не торкалася поданої О. Строніним "Азбуки...", адже підручник мав отримати дозвіл на використання не у міністерстві, а в цензурному комітеті. Понад два місяці граматику проходила цензуру. 31 березня 1861 р. підручник рекомендовано до друку в необхідній кількості примірників [8]. Із квітня граматику почали використовувати як базовий підручник зі словесності у полтавській недільній школі.

Організатори недільних шкіл намагалися повною мірою забезпечити учнів підручниками. За один примірник "Азбуки..." була встановлена символічна ціна – 5 копійок [8]. Для порівняння: платня за вхід на організовану педагогами-громадвцями публічну лекцію коливалася від 10 до 50 копійок [10, с. 3]. Але й така ціна була високою для більшості учнів із бідних родин. Тому рада недільних шкіл прийняла рішення про придбання для цих учнів підручників коштом пожертв [2, с. 10]. Таким чином, усі учні полтавських недільних шкіл отримали змогу вивчати словесність.

"Азбуку..." О. Строніна було укладено за нетрадиційною методикою навчання граматики, запропованою російським лінгвістом В. Золотовим. Згідно із цією методикою, термінологічні компетентності учнів формувалися від загального до одичного. Учень сам отримував досвід використання звуків, а згодом за аналогією мав їх трансформувати в слова та букви. Завдання учителя полягало в навчанні дітей цілих слів, а далі ініціатива переходила до вихованців, яким пропонувалося розкладати ці слова на склади, а склади – на букви. Із часом викладачеві необхідно було лише скеровувати вихованців до тих чи інших логічних кроків. Наприклад, учитель показував на плакаті склад "жа" і називав його вголос. Потім, відділивши "ж", пропонував учневі назвати частину складу. Учень повинен був сам здогадатися, що залишилася "а" [8, с. 3]. Як бачимо, вихованці, працюючи із цілими словами, відразу опредметнювали отримані знання, починали розуміти практичну сторону шкільного навчання. О. Стронін у методичних рекомендаціях до граматики пояснював, що таким чином учні більш природно опановують новий матеріал, не переходячи до механічного заучування складів. Педагог наголошував, що діти відразу бачать цілі слова й отримують можливість їх інтерпретації [8, с. 1].

О. Стронін вважав, що користь дає лише усвідомлене читання. У практичних рекомендаціях до "Азбуки..." педагог наголошував на розумінні дітьми текстів. Він пояснював, що вихованець із перших прочитаних слів повинен розуміти, про що йде мова в тексті. Лише за таких умов процес читання матиме очікуваний результат [8, с. 6].

Запропонований О. Строніним метод вивчення граматики близький до поширеного у Європі та США методу цілих слів, антипода фонетичного методу. Метод цілих слів мав особливу популярність серед педагогів у 30-ті рр. ХХ ст. Експериментальним шляхом було доведено, що учні, яких навчали на основі цього методу, у перший рік демонстрували значно кращі результати читання, ніж ті, які навчалися на основі фонетичного методу. Щоправда, другий-третій рік навчання показував зворотні результати на користь учнів-фонетиків [4]. Такі неоднозначні показники спричиняли дискусію навколо методу цілих слів. Тому він не зміг стати повноцінною альтернативою традиційному підходу до навчання читання.

Повертаючись до упровадження методики В. Золотова у полтавських недільних школах, слід наголосити на тому, що навчання в них передбачало надання учням лише основ початкової освіти. Фундаментальний фонетичний метод у вивченні вихованцями граматики був не доречним, адже потрібно було максимально якісно навчити читати велику кількість учнів упродовж короткого проміжку часу. Тому значно універсальнішим і логічнішим у недільних школах був метод, обґрунтований В. Золотовим, який почали застосовувати з ініціативи О. Строніна.

Дидактичне обґрунтування методик В. Золотова супроводжувалося у граматиці збірником вправ. О. Стронін будував їх у логічній послідовності відповідно до отриманих учнями знань. Учитель рекомендував переходити на новий рівень розв'язування завдань лише після повного усвідомлення вихованцем опрацьованого матеріалу [8, с. 6]. Поступово окремі слова, що поділялися на склади та букви, переходили в розкладені словосполучення, а згодом – у речення. Наприкінці вивчення граматики учні могли читати повноцінні уривки текстів, повністю розуміючи їх зміст.

О. Стронін прискіпливо ставився до виховного аспекту змісту підручника. Педагог добирав слова й речення, що мали суттєво впливати на почуттєву сферу учнів. Провівши аналіз тексту вправ, доходимо висновку, що кожна з них стосувалася певної виховної проблеми, яка розглядалася під час обговорення.

Провідною виховною ідеєю, яку педагог пропагував у підручнику, була любов до праці, навчання, народної спадщини, культурних надбань тощо. Ця любов мала стати основою отримання знань у недільних школах.

Особливу увагу педагог приділив трудовому вихованню учнів, формуванню у них поваги до праці своєї та інших. Вправи містять такі речення і словосполучення: "Я не буду лінуватися"; "Тебе і його ляляли за діло, бо ви таки лінувалися" [9, с. 12]; "Добре робив – добре і буде" [9, с.15] тощо. О. Стронін показував, що праця і навчання взаємопов'язані, оскільки любов до

праці породжується любов'ю до навчання: "Я хочу читати і писати" [9, с. 12]. Це речення є першим у вправі, яка присвячена праці та символізує її єдність із навчанням особистості.

О. Стронін вважав, що дітям найкраще навчатися на тих прикладах, що відомі їм із дитинства. Українське родинне виховання завжди було пов'язане з фольклором. Тому вчитель цілеспрямовано використав це багате джерело виховного впливу у своїй граматиці. Прислів'я і приказки мають філософський підтекст, а це ще більше підкреслює їхні виховні функції: "Собака лежала на сні, сама його не їла й іншим не давала" [9, с. 12], "Лізь ще ти на вербу, бо я виліз – тепер не злізу" [9, с. 16], "Людей питає, а розум май" [9, с. 17].

Водночас О. Стронін звертав увагу й на класичні зразки вітчизняної культури. У вправах педагог зацікавлював учнів самостійно звертаючись до української літератури: "От слава Богу, я вже і грамотний, бо здається, що і всяку другу книгу прочитаю по-українськи, коли вже цю прочитаю" [9, с.19], або: "Коли-то я читатиму "Кобзаря" Тараса Шевченка, або народні оповідання, що пише Марко Вовчок?" [9, с. 15]. Таким чином, О. Стронін стимулював учнів самостійно ознайомлюватися з творами українських авторів. Ця ініціатива мала подвійний вплив на учнів: вони зацікавлювалися самонавчанням та отримували змогу значно підвищити свій культурний рівень.

Такий стиль виховання був спрямований на пробудження учнівської любові до "свого". Водночас для педагога було важливо, щоб краса гармонійно поєднувалася з моральними принципами. Тому О. Стронін звертав увагу і на етичний зміст запропонованих вправ. Зокрема, ним подано важливі приклади комунікативної етики: "Ви мене учите – я за те дякую" [9, с. 12]; "Дякую за ласку і буду Бога молити" [9, с. 16]; "Здрастуйте, добродію!" [9, с. 18]. Знайомі учням із дитинства слова ввічливості, відображені у навчальній літературі, формували етичну основу освітньої взаємодії.

Висновки. Підсумовуючи, слід наголосити, що "Азбука..." О. Строніна стала зразком оригінального підручникотворення другої половини XIX ст. Пройшовши царську цензуру, грамика витримала жорстку критику в середовищі громадівців і посіла чільне місце серед провідних навчальних книг епохи. Вона стала зразком вдалого поєднання новітніх дидактичних тенденцій із традиційним українським вихованням. Наголосимо на прагматичному ставленні педагога до вибору методики навчання словесності, адже саме метод В. Золотова надавав

зможу учням здобути практичні навички читання впродовж короткого проміжку часу. Взятши за виховну основу принцип любові у всіх починаннях, педагог намагався прищепити учням бажання постійно самовдосконалюватися, яке мало бути продовженим вже після закінчення недільної школи.

Перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів освітнього потенціалу "Азбуки..." О. Строніна. Подальшого дослідження потребує історія впровадження підручника в інших навчальних закладах губернії. Предметом наступних розвідок можуть стати порівняльні характеристики грамики О. Строніна та інших букварів другої половини XIX ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевз Т. Олександр Стронін та його роль у становленні політичної науки в Україні / Т. Бевз // Український історичний журнал. – 2007. – № 5. – С. 96–109.
2. Гніп М. Громадський рух 1860 рр. на Україні. Книга перша. Полтавська громада / М. Гніп. – Харків : Державне видавництво України, 1930. – 235 с.
3. Дудко В. Полтавська громада початку 1860 років у листах Дмитра Пильчикова до Василя Білозерського / В. Дудко // Київська старовина. – 1998. – № 2. – С. 155–178.
4. Жиренко О., Обухова Л. Поурочные разработки по обучению грамоте. 1 класс [Електронний ресурс] / О. Жиренко, Л. Обухова. – М. : ВАКО. – 2006. – 448 с. – Режим доступу: http://www.razumniki.ru/metody_obucheniya_chteniu_obzor.html
5. Кониський О. Наські грамики / О. Кониський // Основа. – 1862. – № 1. – С. 64–82.
6. Світленко С. Народолубець О. Стронін / С. Світленко // Київська старовина. – 2002. – № 6. – С. 143–155.
7. Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко: [підгот. Ю. Вільчинський]. – Львів: Афіша, 2001. – 664 с.
8. Стронін А. Объяснение метода В. Золотова / А. Стронін // Азбука по методу В. Золотова для южно-русского края. – Полтава: Губернская типография. – 1861. – С. 1–7.
9. Стронін А. Упражнения по грамике / А. Стронін // Азбука по методу В. Золотова для южно-русского края. – Полтава : Губернская типография. – 1861. – С. 8–25.
10. ЦДІАК. – ф. 707. – оп. 25. – спр. 472. – О разрешении на открытие в городе Полтаве публичных лекцій по технологии, педагогике и химии (20 октября 1859 года). – 9 с.

Цитувати: Пилипенко В. В. Азбука по методу В. Золотова для Южно-русского края О. Строніна як приклад вітчизняного підручникотворення другої половини XIX ст. / В. В. Пилипенко // Постметодика. – 2014. – № 2. – С. 34 – 37.

© В. В. Пилипенко, 2014. Стаття надійшла в редакцію 18.04.2014 ■